

УДК 81'255.4

ЗОРНИЦЬКИЙ Андрій – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології та перекладу Навчально-наукового інституту іноземної філології, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна (azornytskyi@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4264-2154>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.57.4>

Бібліографічний опис статті: Зорницький, А. (2024). Діахронічність реалій та узусів як чинник перекладу (на матеріалі оповідання А. Конан Дойла *A Scandal in Bohemia*). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 57, 30–35, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.57.4>

ДІАХРОНІЧНІСТЬ РЕАЛІЙ ТА УЗУСІВ ЯК ЧИННИК ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ А. КОНАН ДОЙЛА *A SCANDAL IN BOHEMIA*)

Анотація. Автор обстоює тезу, що в процесі перекладу творів, доволі відділених від сучасної читацької аудиторії в часі, важливого значення набуває діахронічний аспект вихідного та цільового текстів, який, серед іншого, несе загрозу непорозумінь, спричинених не лише національно-культурною, а й хронологічною нетотожністю узусів. Розвиваючи раніше висловлену думку про ризик специфічної «узусної інтерференції», з яким стикається кожен, хто працює над художнім перекладом, автор наголошує на ймовірності ситуації, коли слововжиток оригіналу диктує перекладачам найрізноманітніші рішення, прийнятні в синхронії та з погляду узусу мови перекладу, проте ніяк не обґрунтовані філологічно, крім суто поверхової, «буквалістської» подібності до першотвору. Натомість у статті акцентовано на важливості підготовчої роботи над оригіналом, коли хід перекладацького мислення відтворює логіку вдумливого інтерпретатора, дозволяючи тим самим виявляти такі «темні місця», щоб, дошукуючись якнайточнішого відповідника, адекватно відтворювати їх у перекладі. Заявлену тезу проілюстровано прикладами з оповідання Артура Конан Дойла *A Scandal in Bohemia* та трьох його перекладів українською мовою (В. Панченка, Є. Тарнавського та М. Дмитренка), що ілюструють доцільність відходу від слововжитку, засвідченого в оригіналі. Показано, що гадана узуальна «виграшність» пропонованих у перекладі варіантів насправді суттєво викривлює образний стрій першотвору, хоч ці недоліки неважко усунути, вдаючись до «діахронічного» прочитання оригіналу й пошуку контекстуально доречних еквівалентів. Попри позірну непринциповість наведених розмежувань для змісту аналізованого епізоду, приклади такого типу видаються авторові важливими з огляду на їхній зв'язок із реаліями, які він називає латентними.

Ключові слова: переклад, узус, латентні реалії, Артур Конан Дойл, «Скандал у Богемії».

ZORNYTSKYI Andrii – Candidate of Philological Sciences, Docent, Associate Professor at the Department of English Philology and Translation of Educational and Research Institute of Foreign Philology, Zhytomyr Ivan Franko State University, 40, Velyka Berdychivska str., Zhytomyr, 10008, Ukraine (azornytskyi@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4264-2154>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.57.4>

To cite this article: Zornytskyi, A. (2024). Diakhronichnist realii ta uzusiv yak chynnyk perekladu (na materialii opovidannia A. Konan Doila *A Scandal in Bohemia*) [The diachronic character of realia and high-

frequency usages as factor of translation (a case study of *A Scandal in Bohemia* by Arthur Conan Doyle)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 57, 30–35, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.57.4> [in Ukrainian].

THE DIACHRONIC CHARACTER OF REALIA AND HIGH-FREQUENCY USAGES AS FACTOR OF TRANSLATION (A CASE STUDY OF *A SCANDAL IN BOHEMIA* BY ARTHUR CONAN DOYLE)

Summary. *The author argues that in the process of translating literary works, separated from the modern reading public by a considerable time span, it is the diachronic aspect of both source and target texts that becomes of great importance as minatory, among other things, of possible misunderstandings, caused not only by the national-cultural, but also by chronological non-identity of high-frequency usages (so-termed usūs). Developing his previously expressed thought as to the risk of ‘usūs interference’, faced by each and every literary translator, the author also stresses the possibility of a situation when wording in the original prompts to translators a vast variety of high-frequency equivalents, acceptable in synchrony and from the viewpoint of a target language but not in the least well-grounded philologically, apart from their purely superficial – rather than true-to-the-original – ‘verbatim’ accuracy. Instead, the article highlights the importance of preparatory work on the original, so that translational logic should parallel the mode of thinking of a careful expounder, thereby allowing to locate such unclarities and, after tracing back the exact meaning of corresponding lexical units, re-create them in translation as adequately as seems possible. The posited thesis is illustrated by examples from the short-story ‘A Scandal in Bohemia’ by Arthur Conan Doyle and three different translations of the text into Ukrainian (by V. Panchenko, Ye. Tarnavskiy, and M. Dmytrenko) which testify in favour of deviating from the word-usage, observed in the original. It is demonstrated that the alleged preferability of the suggested translational variants would, in fact, only considerably undermine the imagery of the original, though the corresponding drawbacks are not hard to remove by the ‘diachronic’ perusal of the source text in search for contextually appropriate translational equivalents. Despite the ostensible negligibility of the differences in meaning, observed in the episode under analysis, the author regards such instances as important in view of their relevance to what he calls latent realia.*

Key words: translation, high-frequency usage (usus), latent realia, Arthur Conan Doyle, ‘A Scandal in Bohemia’.

Постановка проблеми. Якщо вивчення реалій (зокрема й на матеріалі, який нас цікавить) (Петрушова, Кравченко & Петрович, 2021; Павленко, 2019) належить до незмінно актуальних і, мабуть, «вічних» проблем перекладознавства, активізацію досліджень узусу як «набору всіх прийнятих мовною спільнотою мовленнєвих актів з їхніми правильними мовними елементами, що утворився на цей час відповідно до норм мови та мовленнєвих закономірностей» (Карабан & Карабан, 2017, с. 54), можна вважати новітньою тенденцією (Карабан, 2017), хоча, за певного погляду на проблему, ці явища перебувають у тісному взаємозв’язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Грунтуючись на таких критеріях виокремлення реалій, як бінарне порівняння мов

і культур (Зорівчак, 1989), національна специфічність реалії або реалоніма, який тлумачимо за М. Зарицьким (2004, с. 97), та етимологічно зумовлене значення матеріальності, в нещодавньому й по-своєму «програмному» дослідженні ми, зокрема, показали, що на тлі усталення в узусі цільової мови певних запозичень (напр., англійських із походження слів *джинси*, *бейсболка*, *готдог* тощо в сучасній українській мові) денотати відповідних іншомовних лексем здебільшого перестають сприйматися як реалії і навпаки: слова, які, здавалося б, мають повні відповідники в окремо взятій мовній парі, можуть зберігати самобутнє асоціативне навантаження, достатнє для зарахування відповідних денотатів до рубрики т. зв. «латентних реалій» (наприклад, значення лексеми *borsh* у свідо-

мості їдишомовного єврея достоту відмінне від того, що означає *бориц* для українця) (Zornitskyi, Mosiienko & Vyskushenko, 2023). Тож у процесі перекладу творів, доволі віддалених від сучасного читача, важливого значення набуває діахронічний аспект вихідного та цільового текстів, який, серед іншого, може призводити до постання вже згадуваних латентних реалій не лише через національно-культурну, а й хронологічну нетотожність узусів.

З огляду на зазначене, **мета** статті – проілюструвати механізм такого постання (**предмет** дослідження) у контексті діахронічної взаємодії узусів вихідної та цільової мов (**об’єкт** дослідження) на **матеріалі** відомого оповідання А. Конан Дойла *A Scandal in Bohemia* та трьох його перекладів українською мовою, а основним **завданням**, яке забезпечить досягнення поставленої мети, видається порівняльний аналіз відповідного слововжитку в оригіналі та в кожному з друготворів.

Виклад матеріалу. У тексті, який нас цікавить, виявляємо речення: *My own complete happiness, and the home-centered interests which rise up around the man who first finds himself master of his own establishment, were sufficient to absorb all my attention, while Holmes, who loathed every form of society with his whole Bohemian soul, remained in our lodgings in Baker Street, buried among his old books and alternating from week to week between cocaine and ambition, the drowsiness of the drug and the fierce energy of his own keen nature* (Doyle, 2007, p. 429) (тут і далі виділення наше – А. З.).

У новітніх українських перекладах його відтворено так:

1. *Безхмарного щастя й суто родинних інтересів, що виникають у чоловіка, коли він уперше стає господарем свого дому, було досить, щоб поглинути всю мою увагу. Тим часом Холмс, що своєю богемною душею ненавидів усяке світське життя, зоставався в нашому помешканні на Бейкер-стріт, похований серед своїх старих книжок, проводячи тиждень за тижнем між кокаїном та честолюбством, між наркотичною дрімотою й шаленством своєї запальної натури* (переклад В. Панченка) (Дойль, 2010).

2. *Мого особистого безхмарного щастя та суто родинних зацікавлень, які виникають*

у чоловіка, коли він уперше стає господарем власного домашнього вогнища, було досить, аби поглинути всю мою увагу. Тим часом Голмс, котрий ненавидів своєю богемною душею будь-який прояв світського життя, залишався жити в нашій квартирі на Бейкер-стріт, оточений стосами своїх старих книжок, чергуючи тижні захоплення кокаїном із нападами марнославства, дрімотний стан наркомана – із дикою енергією, властивою його натурі (переклад Є. Тарнавського) (Дойл, 2018, с. 75–76).

В одній із своїх праць ми вже писали, що вжита в оригіналі лексема *Bohemian* не має прямого стосунку до українського слова *богемний*. Дослівно вона означає ‘циганський’, а в західноєвропейській конотативній традиції – ‘відлюдницький’, достоту як під *every form of society* автор має на увазі не світське життя, а «(будь-яке) нав’язливе товариство» (Зорницький, 2018). Тож наразі обмежимося лише розглядом виділеного уривка.

Як бачимо, в кожному з наведених перекладів фігурує одне з двох спільнокореневих слів – *наркотичний* або *наркоман*. Однак чи можна вважати ці переклади вдалими з діахронічного погляду, тобто з поправкою на вже згадувану національно-культурну та хронологічну нетотожність узусів (адже вихідний та обидва цільові тексти відділяє немалий проміжок часу)?

Кожному перекладачеві-практику відомо, що переклад низки творів, об’єднаних наскрізним персонажем, потребує вдумливого врахування якомога ширшого контексту, оскільки цілісна картина може поставати з різних текстових фрагментів, які перегукуються між собою. Як зазначили у своїй класичній праці *Interpréter pour traduire* – «Витлумачити, щоб перекласти»! – Селескович та Ледерер (1997), «акт перекладу за визначенням поділяється на дві частини: сприймання змісту і його вираження», а тому «для перекладу недостатньо розуміти самому – треба допомогти зрозуміти іншим» (р. 31). З огляду на це, доцільно навести уривок із повісті *The Sign of the Four*, де пристрась Шерлока Голмса до кокаїну розкрито й пояснено чи не найповнішою мірою: *‘But consider!’ I said, earnestly. ‘Count the cost! Your brain may, as you say, be roused and excited, but it is a pathological and mor-*

bid process, which involves tissue-change, and may at least leave a permanent weakness. You know, too, what a black reaction comes upon you. Surely the game is hardly worth the candle. Why should you, for a mere passing pleasure, risk the loss of those great powers with which you have been endowed? Remember that I speak not only as one comrade to another, but as a medical man to one for whose constitution he is to some extent answerable. ... *'My mind,' he said, 'rebels at stagnation. Give me problems, give me work, give me the most abstruse cryptogram, or the most intricate analysis, and I am in my own proper atmosphere. I can dispense then with artificial stimulants. But I abhor the dull routine of existence. I crave for mental exaltation. That is why I have chosen my own particular profession, or rather created it, for I am the only one in the world'* (Doyle, 2007, p. 97–98).

Як бачимо, в оригіналі йдеться про вживання кокаїну не, як висловилися б сьогодні, «в рекреаційних цілях», а з медичною метою – як аналог нинішніх психотропних препаратів. Історик медицини Дж. Т. Делбі (1991) констатує: коли говорити про кокаїн в оповіданнях про Голмса, то найприкметніше – не Голмова звичка, а реакція на неї Вотсона, бо до кінця XIX століття медицина загалом не вбачала в кокаїні загрози (р. 73–74), тож його нерідко призначали для лікування розладів травлення, меланхолії, неврастенії, а також як знеболювальний засіб (Pearse, 1994). Аналогічні застереження стосуються й ужитого в оригіналі слова *drug*, яке сьогодні передусім означає ‘наркотик’, хоч історично побутовало в загальнішому сенсі – ‘медичний засіб, препарат (як нарковмісний, так і ні)’ (пор. американізм *drugstore* – ‘аптека’, досл. ‘крамниця медичних засобів’).

Першотвір, отже, містить незаперечну латентну реалію: попри вживання цього препарату, персонаж не *кокаїніст* у сенсі ‘людина, хвора на кокаїнізм’, де *кокаїнізм* – «вид наркоманії – хвороблива пристрасть до кокаїну» (СУМ-11, 1970–1980), а ‘людина, яка з лікувальною метою вдається до кокаїнових ін’єкцій’ (пор. *Sherlock Holmes took his bottle from the corner of the mantelpiece and his hypodermic syringe from its neat morocco case. ... 'It is cocaine, he said, 'a seven-per-cent solution'*) (Doyle, 2007, p. 97), тобто той, про кого сьо-

годні сказали б «сидить на: *антидепресантах, снодійних, болезаспокійливих і т. ін.*», що не виключає певного несхвалення такої залежності, але, принаймні в побутовому розумінні й відповідному усталеному слововжитку, не перетворює людину на токсикомана або й наркомана.

З огляду на це, парадоксальним чином «найточнішим» (принаймні в сенсі визнання фактичної неперекладності на дослівному рівні таких формулювань першотвору, як *cocaine* та *drowsiness of the drug*, хоч, безумовно, неприйнятним з академічного погляду) видається пізньорадянський переклад Миколи Дмитренка, де (ймовірно, з огляду на переважно дитячу цільову аудиторію видання та на тлі тодішнього загострення замовчуваної доти проблеми наркоманії) відповідні елементи просто вилучено: *Цілковите щастя й чисто сімейні інтереси, що виникають у людини, яка вперше відчуває себе главою сім'ї, без останку поглинули всю мою увагу. А Холмс, який мав богемні звички й щиро зневажав будь-які форми суспільного життя, й далі мешкав у нашій квартирі на Бейкер-стріт, похований серед своїх старих книжок. Він то на кілька днів поринав у дрімотний стан, то з шаленою енергією, властивою його пристрасній натурі, брався розгадувати яку-небудь заплутану справу* (Дойль, 1990, с. 15). Наш багаторічний досвід викладання, до речі, засвідчує: сучасні українські студенти, сформовані не так на книжковій, як на серіальній культурі, упевнено «діагностують» у такого Шерлока Голмса не наркозалежність, а біполярний розлад.

До викладених зауважень варто додати, що, за коректнішого розуміння слів *cocaine* та *drug*, інакше вимальовуються й деякі інші з ужитих в оригіналі лексем. Так, через те що персонаж вдається до кокаїну не заради хвилинного задоволення (*a mere passing pleasure*), а суто через брак можливостей для розкриття свого детективного хисту (*give me problems, give me work, give me the most abstruse cryptogram, or the most intricate analysis*), *ambition* доречніше тлумачити не як *честолобство* або *марнославство*, а метонімічно – як нагоду вдовольнити свої професійні амбіції, тоді як *drowsiness*, найімовірніше, описує не саму дію кокаїну (адже Голмс називає цей препарат

artificial stimulant, який вочевидь задовольняє його потребу в *mental exaltation*, дозволяючи почуватися *roused and excited*), а після ефект його вживання (те, що доктор Вотсон іменує *black reaction*), тож доречнішим видається відповідник *млявість*, а не *дрімота* чи *дрімотний стан*.

З огляду на сказане, запропонуємо власний варіант перекладу аналізованого речення, де максимально взято до уваги викладені міркування: *Повнота особистого щастя й побутові клопоти, що неминуче виникають у людини, яка вперше відчуває себе господарем у власному домі, до решти поглинули мою увагу, тим часом як Голмс, чия душа відлюдника терпіти*

не могла нав'язливого товариства, й далі винаймав нашу колишню квартиру на Бейкер-стріт. Похований серед своїх старих книжок, він тиждень за тижнем матався між кокаїном і професійними викликами, чергуючи медикаментозну млявість із властивим його діяльністю натурі шаленим завзяттям.

Висновки. Отже, у процесі перекладу творів, хронологічно віддалених від сучасної читацької аудиторії, акцентованої ваги набуває діяхронічний аспект узусів, представлених у вихідному й цільовому текстах, що, серед іншого, може призводити до постановки латентних реалій, які буде детальніше розглянуто в наших наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

- Академічний тлумачний словник української мови в 11 т. (СУМ-11). 1970–1980. URL : <http://www.sum.in.ua>.
- Зарицький М. С.** Переклад : Створення та редагування. Київ : Парламентське видавництво, 2004. 120 с.
- Зорівчак Р. П.** Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Видавництво при Львівському державному університеті, 1989. 216 с.
- Зорницький А. В.** Особливості відтворення прикметника *Bohemian* при перекладі художнього тексту (на матеріалі оповідання А. Конан Дойла *A Scandal in Bohemia*). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2018. № 1(87). С. 80–84. DOI : [https://doi.org/10.35433/philology.1\(87\).2018.80-84](https://doi.org/10.35433/philology.1(87).2018.80-84).
- Карабан В. І., Карабан А. В.** Узус і переклад : з чого та на що ми перекладаємо? *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. 2017. Вип. 34. С. 52–56.
- Карабан В. І.** Роль узусу в перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2017. Вип. 59. С. 76–82.
- Павленко О. Г.** Авторське «Я» в перекладах Миколи Дмитренка. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Філологія. 2019. Вип. 21. С. 75–83. DOI : [10.34079/2226-3055-2019-12-21-75-83](https://doi.org/10.34079/2226-3055-2019-12-21-75-83).
- Петрушова Н. В., Кравченко В. Л., Петрович О. С.** Особливості перекладу британських реалій оповідання А. К. Дойла «Скандал у Богемії» українською мовою. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2021. Вип. 93. С. 43–54. DOI : [10.26565/2227-8877-2021-93-06](https://doi.org/10.26565/2227-8877-2021-93-06).
- Dalby J. T.** Sherlock Holmes's Cocaine Habit. *Irish Journal of Psychological Medicine*. 1991. No 8. P. 73–74.
- Pearce D. H.** Sherlock Holmes, Conan Doyle and Cocaine. *Journal of the History of the Neurosciences : Basic and Clinical Perspectives*. 1994. No. 4. P. 227–232.
- Seleskovitch D., Lederer M.** Interpréter pour traduire. Paris : Didier Érudition, 1997. 311 p.
- Zornitskyi A., Mosiienko O., Vyskushenko S.** How Do I Say *Realia* in English? On a Once 'Cyrillic' Translational Problem. *inTRAlinea*. 2023. Vol. 25. URL : https://www.intralea.org/current/article/how_do_i_say_realia_in_english.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Дойль А. Конан.** Оповідання про Шерлока Холмса. Київ : Веселка, 1990. 348 с.
- Дойль А. К.** Пригоди Шерлока Холмса. Київ : Веселка; Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2010. Т. 1. 411 с. URL : https://library.vspu.edu.ua/polki/doyle/ukr/1_Prigodi_Sherloka_Holmsa_Tom_1.pdf.
- Дойл Артур Конан.** Скандал у Богемії : оповідання. Харків : Фоліо, 2018. 217 с.
- Doyle A. C.** Sherlock Holmes : The Complete Stories. London : Wordsworth Editions Limited. 2007. 1408 p.

REFERENCES

- Akademichniy tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [The academic explanatory dictionary of the Ukrainian language] (1970–1980) (Vols. 1–11). Retrieved from <http://sum.in.ua> [in Ukrainian].
- Dalby, J. T.** (1991). Sherlock Holmes's Cocaine Habit. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 8, 73–74 [in English].
- Karaban, V. I., Karaban, A. V.** (2017). Uzus i pereklad: z choho ta na shcho my perekladaemo? [Common usage (*usus*) and translation: from what and into what do we translate?]. *Naukovyi visnyk kafedry UNESCO KNLU – Scientific Messenger of the UNESCO Department of Kyiv National Linguistic University* (Issue 34), (pp. 52–56) [in Ukrainian].
- Karaban, V. I.** (2017). Rol' uzusu v perekladi [The role of usage (*usus*) in translation]. *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu – Linguistic and conceptual worldviews* (Issue 59), (pp. 76–82) [in Ukrainian].
- Pavlenko, O.** (2019). Avtorske Ya v perekladakh Mykoly Dmytrenka [The Author's I in Mykola Dmytrenko's Translations]. *Visnyk Mariupolkoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Filologia – The Bulletin of Mariupol State University. Series: Philology* (Issue 21), (pp. 75–83) [in Ukrainian].
- Pearce, D. H.** (1994). Sherlock Holmes, Conan Doyle and Cocaine. *Journal of the History of the Neurosciences: Basic and Clinical Perspectives*, 4, 227–232 [in English].
- Petrushova, N. V., Kravchenko, V. L., Petrovych, O. S.** (2021). Osoblyvosti perekladu brytanskykh realii opovidannia A. K. Doyle *Skandal u Bohemii* ukrainskoiu movoiu [The specifics of translating British *realia* in the short story *A Scandal in Bohemia* by A. C. Doyle]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina – The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University* (Issue 93), (pp. 43–54) [in Ukrainian].
- Seleskovitch, D., Lederer M.** (1997). *Interpréter pour traduire [To interpret in order to translate]*. Paris: Didier Érudition [in French].
- Zarytskyi, M. S.** (2004). *Pereklad: Stvorennia ta redahuvannia [Translation: making and editing]*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Zorivchak, R. P.** (1989). *Realia i pereklad (na materialy anhlomovnykh perekladiv ukrainskoi prozy) [The realia and translation (based on Ukrainian prose translated into English)]*. Lviv: Vydavnytstvo pry Lvivskomu derzhavnomu universyteti [in Ukrainian].
- Zornytskyi, A., Mosiienko, O., Vyskushenko, S.** (2023). How Do I Say *Realia* in English? On a Once 'Cyrillic' Translatological Problem. in *TRAlinea* (Vol. 25). Retrieved from https://www.intralinea.org/current/article/how_do_i_say_realia_in_english [in English].
- Zornytskyi, A. V.** (2018). Osoblyvosti vidtvorennia prykmetnyka *Bohemian* pry perekladi khudozhnioho tekstu (na materialy opovidannia A. Konan Doila *A Scandal in Bohemia*) [The peculiarities of rendering the adjective *Bohemian* when working at a literary translation (a case study of A. Conan Doyle's short story *A Scandal in Bohemia*)]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal*, 1 (87), 80–84 [in Ukrainian].